

חיוב שבועה ותשלומים בגיננו בזמן הזה

שעברה עד אז בצמוד לגוף החימום של המים, דבר שלדעתו גרם להחלדה ולריקבון מהירים של הצנרת, עלות מעקף כזה היא 3,000 ₪ וראובן הסכים לתוספת זו. על כן הוא תובע ממנו סך של 12,000 ₪ עבור העבודה כולה, ולא מבין מדוע 'שכח' ראובן מקיומה של תוספת עלות זו.

ראובן זכר שנושא כזה עלה על הפרק, אך לפי זכרונו שמעון אמר לו שיכול לחשוב על זה כמה ימים עד שיגיעו בעבודה לקטע הצינור המדובר, ובינתיים הסתיימה העבודה ולא דיברו על כך שוב. למיטב זכרונו הוא לא סיכם לבסוף שיעשו מעקף כזה, ואף אם אין הדבר ברור אצלו במאת האחוזים, ככל שהוא מצליח לשחזר את מהלך הדברים הם לא סיכמו על כך מאומה. אל בית ההוראה הגיעו שניהם בשאלה, האם חייב ראובן לשלם לשמעון את מלוא הסכום על כל העבודה שכן לכאורה הוא 'מודה במקצת' שחייב שבועה ובזמן הזה אינו יכול להישבע וישלם. ויתר על כן, מאחר שאין ראובן בטוח ו'בר'י בעמדתו, נמצא שלגבי החלק שאינו מודה בו הוא 'שמא', ולהלכה אנו נוקטים שהמודה במקצת וטוען 'שמא' על השאר חייב לשלם בלא שבועה. אולם מאידך יתכן שטענת 'קרוב לודאי' נידונית כטענת ברי.

בעקבות הדיון, נציג גם את הדיון העקרוני במנהג בתי דינים בזמן הזה שאין משביעים, במקרים של הודאה במקצת ושאר תביעות המחייבות שבועה מן התורה.

עיקרי הנושא בהלכה

א. דין מודה במקצת ואינו נשבע שמשלם

להלכה נפסק בשולחן ערוך (סימן עה סעיף ב) שמי שתבע את חברו 'מנה לי בידך' והלווה טוען 'אין לי בידך אלא חמישים', הרי הוא חייב מן התורה להישבע שאינו חייב לו אלא חמישים, ומשלם את הסכום שבו הודה. וביאר הסמ"ע (סק"ו) שזהו דין 'מודה במקצת' שמצאנו בכמה מקומות בש"ס שחייב להישבע מן התורה על החלק שלא הודה בו, שכן קבלו חז"ל לדרוש מן הכתוב (שמות כב ח) 'אשר יאמר כי הוא זה' – שהשומר מודה שקיבל לשמור דבר זה, מקצת ממה שתבע המפקיד, ועל כך דין

א חרי חורף שלם של תקלות במערכת האינסטלציה בבית משפחת לינגנהוף, סתימות חוזרות ונשנות, נזילות בקירות ולדירת השכנים המתגוררים בקומה התחתונה ושאר מרעין בישין. החליט ראובן לינגנהוף שהגיע הזמן לבדק בית כפשוטו לקראת חג הפסח הממשמש ובא.

הוא פנה אל שמעון השרכרב שנודע בשכונה כמי שעושה את מלאכתו נאמנה, מאבחן נכון את הבעיות ומתקנן ביעילות ומקצועיות במחירים סבירים.

שמעון סר לדירתו בתום יום העבודה ובחן את אשר לפניו, מהרה הגיע למסקנה כי אין מנוס מהחלפת מערכת הצינורות כולה למן המטבח ועד חדר האמבטיה, השנים עשו את שלהן והצינורות הפנימיים החלידו לגמרי. כל זרם מים חם מדי או מהיר מדי מפורר משהו במערכת והנזילות שבאו מפעם לפעם היו בבחינת חסר משמים, שכן לפי מה שנראה מתגוררת משפחת לינגנהוף בשנים האחרונות מעל שוקת שבורה. סיכם שמעון את דבריו.

פתחת הרצפות, החלפת הצינורות קידוח בקירות וסתימת הכל בסוף המלאכה תעלה לסך 9,000 ₪, לפני עלות הצבע. בלית ברירה הסכים ראובן למחיר הנקוב וסיכמו על תחילת

אל בית ההוראה הגיעו שניהם בשאלה, האם חייב ראובן לשלם לשמעון את מלוא הסכום על כל העבודה שכן לכאורה הוא 'מודה במקצת' שחייב שבועה ובזמן הזה אינו יכול להישבע וישלם

העבודה, כשראובן דוחק בשמעון לסיימה במהירות האפשרית, כדי לאפשר לחיים בבית לחזור למסלולם לפני החג.

העבודה ארכה שבוע ימים ועם השלמתה בא שמעון ליטול את שכרו. כשהגיש לו ראובן את סך 9,000 ₪ השקלים המדוברים, סרב שמעון ליטול את הסכום והבעת פליאה עלתה על פניו. לדבריו, במהלך העבודה הציע לראובן להחליף את תוואי הצנרת

התורה (שם פסוק י') 'שבועת ה' תהיה בין שניהם'. ומוזה למדו לכל תביעות ממון שכאשר מורה הנתבע בחלק מהסכום, חייב מן התורה להישבע על אמיתות טענתו.

אבל אם הנתבע הוא 'כופר הכל', מקבלים את טענתו ואינו חייב להישבע מן התורה (שם סעיף ז'), שחוקה היא על סתם בני אדם שלא יעזו פניהם בפני התובע לכפור הכל, ולכן טענתם עומדת מול טענת התובע ולא ניתן לחייבם ממון על פי טענתו. מה שאין כן כשאדם הורה במקצת, נפתח פתח לטענת התובע שאכן כדבריו היקף החוב או החיוב גדול מהסכום שעליו הורה הנתבע, אלא שאין לו קצת אפשרות לשלם לו בקלות את מלוא התביעה, ומאחר שאינו מעז להכחיש הכל, הורה במקצת ובלבו הוא מתכנן להשלים את הפרעון כשירווח מצבו הכלכלי. מחמת אפשרות זו חייבה התורה את הנתבע שהורה במקצת להישבע ולתת בכך תוקף לעמדתו. [בדברי הסמ"ע שפירש כי הסיבה שמשביעים את המורה במקצת, מאחר ויש לתלות שכרעג הוא משתמט מלשלם את החוב, יש לציין כי הפוסקים דנים אם גם באופן שלא שייר השתמטות יש חיוב שבועה, ושורש הדיון הוא מאחר ובגמרא (בבא מציעא ה.) מובא טעם נוסף לחיוב השבועה של חשש ספק מלוח ישנה, והראשונים דנים אם מדובר בטעם העומד בפני עצמו, וראה עוד פני יהושע ב"מ ג: ד"ה בתוספות בד"ה בכוליה, נתיבות המשפט סימן ע"ה ס"ק ד].

דין זה נאמר גם כאשר שתי התביעות נובעות ממקור שונה (ח"מ סימן ע"ה סעיף ה'), כגון שאחר בא לחברו וטוען שהלווה לו בשתי הזדמנויות סכום של 1,000 ₪, והנתבע מאשר שקיבל סכום כזה פעם אחת, אך מכחיש את הפעם השנייה. גם במקרה כזה, אנו מניחים שההודאה בהלוואה אחת הניחה את דעתו של הנתבע ואפשרה לו להעז פניו ולהכחיש את ההלוואה השנייה ולכן חייב להישבע או לשלם. בנידון שלפנינו נראה הדבר שגם אם נדון את המעקף בצנרת כעבודה נפרדת, הרי שמעון השרברב תובע את ראובן סכום כולל של 12,000 ₪ עבור העבודות שביצע בביתו, וראובן מורה בחיוב 9,000 ₪ ומכחיש את השאר. על פניו, דינו כנתבע שהורה במקצת ואם אינו יכול או רוצה להישבע, עליו לשלם את מלוא הסכום.

ב. כיצד נוהגים הדיינים בתקופתנו שאין משביעים?

בשלב זה של הדיון חשוב להדגיש, כי אם אכן נקבע שראובן חייב בשבועה על טענתו כדין 'מורה שבמקצת', הוא לא יכול להשבע, לא מפני שאינו נאמן בשבועתו אלא מפני המנהג בזמנינו שלא להשביע כל עיקר מחמת חומר איסור שבועה. מאידך, חומרה זו באה בכל המקרים על חשבוננו של הנתבע, שאפשר יהיה לחייבו ממון בצורה זו. בספר אגרות משה (חושן משפט חלק א סימן לב) למדנו שאין הדיינים נוהגים לקבוע חיוב שבועה בזמן הזה אלא לפשר, ובדרך כלל במקום חיוב שבועה, על הדיינים לאמור סך של שליש מערך הסכום שעליו היה אמור להישבע ולחייבו

לשלם סך זה במקום השבועה. אך הדבר מסור לשיקול דעת הדיינים, שאם נראה בעיניהם שהתביעה קנטרנית, אינה מבוססת על אמת ויש בה רק ניסיון לעשות עושר ולא במשפט, לא יטילו כל חיוב על הנתבע. ואם נראה בעיניהם שהנתבע משקר, ישיתו עליו חיוב של יותר משליש, ואולי יחזור בו מכוביו בראותו שלא ירוויח כל כך.

ג. המחויב שבועה ואינו יכול לישבע משלם

אולם מצבו של ראובן במקרה שלפנינו חמור יותר מסתם אדם שנתחייב שבועה בזמן הזה ובא עניינו לפני הדיינים. הדין הוא שכל המחויב שבועה ואינו יכול להישבע משלם. אם הוא במצב שאין לו את היכולת לאשש את טענתו על ידי שבועה, חייב הוא בתשלומין. ובמקרה שלפנינו, החלק שאותו מכחיש ראובן – 3,000 ₪ השקלים שהתווספו בשל

בשלב זה של הדיון חשוב להדגיש, כי אם אכן נקבע שראובן חייב בשבועה על טענתו כדין 'מורה שבמקצת', הוא לא יכול להשבע, לא מפני שאינו נאמן בשבועתו אלא מפני המנהג בזמנינו שלא להשביע כל עיקר מחמת חומר איסור שבועה

מעקף הצנרת – אינו מגובה בטענה ודאית, כזו שניתן להישבע עליה ולאששה אלא בטענת שמא, שהרי אין הוא זוכר שהתחייב לשלם סכום כזה, ולפיכך גם אילו היינו רוצים להשביע אותו על כך, הוא לא יכל להישבע שכן במו פיו הורה שאינו זוכר בוודאות מוחלטת שאכן אינו חייב. אמנם לגבי 'ברי ושמא' מצאנו בדברי האחרונים (ראה נתיבות המשפט סימן צד סק"ג ועטרת חכמים שבועות מר.) התייחסויות שונות למי שאינו 'שמא' רגיל, אלא קרוב לוודאי בעמדתו. ואולם נראה שבמקרה שלפנינו כיון שחיוב השבועה נובע שלא מחמת היותו בעמדת 'שמא' אלא בגלל שהוא 'מורה במקצת' על יתר הסכום, יודו כולם שמאחר שהתחייב להישבע ואינו יכול להישבע, חל עליו חיוב ממון שאין ביכולתו להיפטר ממנו וחייב לשלם. ומה שאין נשבעים בזמן הזה, זה אינו סיבה לפוטרו גם מדין של 'מתוך שאינו יכול לישבע משלם'.

ד. מאחר שהציע כסף מזומן פטור משבועת מודה במקצת

ואולם ישנה כאן סיבה להוציא את כל הדיון מירי הלכות שבועת מודה במקצת, שכן כלל נקוט בידינו (שו"ע חושן משפט סימן פז סעיף א) שלא נאמר דין מודה במקצת אלא רק כאשר התביעה כולה בעינה עומדת והנתבע מודה במקצת

וכופר במקצת, אך כאשר הודה במקצת והסכים מוכן בידו ומוכן לשלמו מיד, מסתלק חלק זה של התביעה, והחלק שבו הוא כופר עומד בעינו ודינו לגביו כ'כופר הכל' שאינו חייב שבועה (ע"פ הסמ"ע שם סק"ח). ובש"ד על אתר (סק"ב) מבואר שגם לדברי הראשונים שנקטו דין זה בששילם לו בפועל את החלק שמורה בו, די בכך שמוכן לשלם במזומן במקום והפטור משבועה אינו רק במקרה שכבר עברו המעות מיד ליד.

לאור זאת במקרה שלפנינו, מאחר שראובן מציע לשמעון תשלום מזומן בסך 9,000 ₪, אף ששמעון סירב לקבל סכום זה שלטענתו היה חלקי בלבד ועלה לכדי 3/4 מן הסכום הכללי, מכל מקום אין לחשב את הודאת ה-9,000 כהודאה במקצת, אלא כ'הילך'. וממילא, כפירת

מאחר שלעיני הדיינים נראה דבמקרה דנן 'דברים בגו' שהרי שניהם מודים שהאפשרות עלתה בעת העבודה, יש לחייב את ראובן לשלם שליש הסכום שבמחלוקת, דהיינו 1,000 ₪ במקום השבועה שאיננו משביעים אותו

ה-3,000 היא בכלל 'כופר הכל' שאינו חייב שבועה. ומאחר שהתביעה נחלקה לשניים, הרי שעל יתרת הסכום, כשנדרן עליה בפני עצמה, לא ניתן לחייב את ראובן, שכן הוא בבחינת 'איני יודע אם נתחייבתי' שאין לו חזקת חיוב (בשונה ממי שלווה כסף ורק טוען 'איני יודע אם פרעתיך' שמשלם), והרי הוא פטור מדיני אדם, ואם בא לצאת ידי שמים ישלם, כפי שנפסק בשולחן ערוך במקרה כזה (סימן עה סעיף ט). וייתכן שבמקרה שלפנינו שלא טען סתם 'איני יודע' אלא שלדעתו קרוב לוודאי שלא התחייב, שפטור אף אם בא לצאת ידי שמים. אך מכל מקום נתבאר בשולחן ערוך שם שכדי לממש את הפטור הוא חייב להישבע 'שבועת היסט', ומאחר שלעיני הדיינים נראה דבמקרה דנן 'דברים בגו' שהרי שניהם מודים שהאפשרות עלתה בעת העבודה, יש לחייב את ראובן לשלם שליש הסכום שבמחלוקת, דהיינו 1,000 ₪ במקום השבועה שאיננו משביעים אותו.

יש להוסיף ולציין, שבמקרה דנן, מאחר ומדובר בשכיר שהוזמן כדי לתקן את הצנרת, הרי שבמקרה שהויכוח בין השכיר לבין בעל הבית היה על גובה הסכום שקצצו ביניהם, אזי חיוב השבועה שמוטל על המזמין היה שבועה חמורה בנקיטת חפץ, כמבואר בשולחן ערוך (סימן פט סעיף ד'), כי מכיון שהשכיר נושא נפשו על שכירותו, החמירו על בעל הבית והצריכוהו לישבע שבועה חמורה (ראה סמ"ע סק"ז, וראה בש"ד שם סק"ט שהביא בזה מחלוקת

ראשונים), אולם בנידון שלפנינו מאחר שאין ויכוח על הקציצה מה היה המחיר שסיכמו ביניהם, אלא כל עיקרו של הויכוח הוא האם שכרו גם למלאכה הנוספת, לפיכך באופן שהוא כופר הכל על ידי שהוא נותן את הכסף ואומר 'הילך', שוב אין כאן חיוב שונה מדין 'שכיר', אלא הרי הוא ככל כופר הכל שמחויב שבועת היסט.

ה. אם ראובן מרוצה מן העבודה, ישלם לשמעון כדין 'יורד'

ויש לסייג, שאם ברור לפני הדיינים שהיה צורך ברור בהחלפת תוואי הצנרת שעברה עד צמוד לגוף החימום של המים, ואין ספק שיש בזה הנאה לראובן, או עכ"פ רואים הדיינים מגילוי דעתו של ראובן שלמעשה לאחר שנעשה המעקף הוא אינו רואה בו דבר מיותר, אלא שלא גמר בדעתו להוציא הוצאה כזו, אך בפועל הוא מרוצה מכך שנעשתה העבודה ויש לו תועלת ממנה, יש לחייבו לשלם לשמעון כפי מה שנהנה, דהיינו דמי עבודה כזו כפי שמקובל לשלם עליה בשוק העבודה.

שכן הלכה פסוקה היא (סימן שעה סעיף א): היורד לתוך שדה חבירו שלא ברשות ונטעה, אם היתה שדה העשויה ליטע, אומדין כמה אדם רוצה ליתן בשדה זו לנטעה, ונוטל מבעל השדה. ובסעיף ג' כתב המחבר שם שגם בשדה שאינה עשויה ליטע אם גילה דעתו שרעתו מרוצה ממנה שעשה היורד, שמין לו וידו על העליונה. לכן חייב ראובן במקרה כזה לשלם לשמעון כמו לפועל שעבד בלא סיכום מפורש על גובה שכרו, שמשלמים לו כמחיר הזול המקובל לשלם לפועל עבור עבודה זו.

וזה דבר המשפט

• ראובן חייב לשלם לשמעון 1,000 ₪ (נוספים על ה-9000 שהיו בידו למסור לשמעון) מתוך הסכום שבמחלוקת בשל העובדה שנתחייב שבועת היסט ואינו נשבע.

• אם ראו הדיינים שהיה צורך בהחלפת הצנרת הנוספת או שרואים לאחר מעשה שראובן מרוצה מהעבודה שנעשתה ואינו רואה בה דבר מיותר, יחייבו אותו לשלם את מלוא סכום העבודה. אך לא יחייבוהו את מלוא 3,000 ₪ השקלים אלא כמחיר הזול המוצע בשוק עבור עבודה כזו.

